

УДК 37.034

В. Л. Короленко

м. Миколаїв

viktorko73@mail.ru

РОЛЬ НАРОДНОЇ І СІМЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ В ПРОЦЕСІ МОРАЛЬНЬОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ

У статті розглядається особливості впливу народної і сімейної педагогіки на процес морального виховання дітей шкільного віку; будується стратегія морального виховання підростаючого покоління на компетентній основі і передбачає підвищення морального рівня учнів (моральних знань та практичного використання їх у своєму житті). Результати проведеного дослідження вказують на необхідність використання в процесі морального виховання елементів народної педагогіки, які сприяють прагненню підростаючої особистості до морального вдосконалення.

Ключові слова: мораль, поведінка, цінність, умови, виховання, формування, традиції.

Аналіз останніх досліджень, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. З давніх часів актуальною проблемою людства є моральне виховання підростаючого покоління. Питання морального виховання підростаючого покоління досліджували відомі мислителі та педагоги, серед яких І. Зайченко, Т. Куликова, В. Поліщук, Н. Ільїна, В. Радул, та інші.

Українська держава сьогодні потребує відродження та підняття на більш ефективний рівень системи морального виховання, що зумовлює необхідність ординального перегляду підходів до виховного процесу в сім'ї і школі.

Мета статті – є висвітлення загальних підходів до побудови стратегії процесу морального виховання дітей в умовах школи і сім'ї. Завданням даної

статті є висвітлення важливості та необхідності підвищення ефективності процесу морального виховання дітей шкільного віку.

Наше дослідження виявило, що у колядках, щедрівках, веснянках, піснях, яки передаються від батьків дітям, містять багато цінного матеріалу для пізнання народного світогляду, який завдяки емоційності та невимушеності засобів сприймається дітьми змалку. Родинні пісні (колискові, весільні, поховальні) дають нам змогу стверджувати про надзвичайно важливе місце в українському суспільстві сім'ї, родини, з-поміж багатьох функцій якої найголовнішою була виховна. Наші пращури шанували рід як святиню, а виховання дітей вважали святим обов'язком батьків [4; 5].

Важливі події в житті українського народу відбивались в піснях. З казок виступає мораль, погляди на добро і зло, на правду і кривду. Твори української усної словесності розкривають глибину почуттів народу, його розуміння сенсу життя. Цінність усіх народних творів у тому, що вони засвідчують високий ступінь духовного розвитку українського народу, розкривають його творчу уяву і схильність до краси. Виховними засобами служили вироблені народом педагогічні принципи, за допомогою яких дітей залучали до життя роду, сім'ї: до праці, до участі в святах, до різних видів мистецтва та художніх промислів, до військової справи. Свідченням ефективності такої сімейної педагогіки є збереження життєдіяльності й самобутності народу [4; 5].

Поділяємо переконання В. Поліщука, Н. Ільїної, С. Поліщука, що “сім'я - це місце та умова постійної реалізації власного досвіду, знань, без яких неможлива наступність поколінь і, як наслідок, гармонічне існування й розвиток людської спільноти. Сім'я зіштовхується з унікальними ситуаціями, труднощами й суперечностями, що виникають, як правило, в обмеженому життєвому просторі, стійкий первинний вплив якого на підростаючу особистість історично визначався певною замкнутістю, географічною близькістю родичів, відсутністю в сім'ї міграційних процесів, які б негативно впливали на рівень родинного інтимно-особистісного спілкування”. Дослідники вважають, що “певна соціальна ізольованість сім'ї як групи, з одного боку,

посилювала її родинні традиції, дисциплінованість, відповідальність, з іншого - обмежувала адміністративне, педагогічне та інші втручання до неї, навіть у випадках внутрішньої односторонньої або взаємної жорстокості” [3, с. 5].

Дослідження В. Поліщука, Н. Ільїної, С. Поліщука, дають можливість стверджувати, що у своїй еволюції сім'я пройшла шлях від розширеного типу (складалася із представників кількох поколінь) до сучасної нуклеарної (ядерної), що включає подружжя і дітей.

У свою чергу В. Дружинин пропонує критерії еволюції сім'ї:

- структурні зрушення (рух від спорідненості (батько - син) до свояцтва (чоловік - дружина), нуклеарності);
- функціональні зрушення (егалітаризація);
- активізація особистісної взаємодії членів сім'ї [3, с. 56].

Сім'я як мала група має певні особливості:

- наявність не однієї, а цілої низки загальносімейних цілей, які змінюються в процесі її становлення;

- жорсткі нормативні установки сімейних стосунків, що зумовлюють існування в кожній культурі чітко окреслених уявлень про те, коли найдоцільніше створювати сім'ю, якими мають бути стосунки між подружжям, батьками і дітьми, як розподіляються обов'язки між членами сім'ї, які заохочення і санкції слід застосовувати до членів сім'ї в різних ситуаціях тощо; крім того, сім'я безпосередньо залежить від суспільних інститутів, що регулюють порядок взяття й розірвання шлюбу, особливих прав і привілеїв, застосування певних санкцій (наприклад, позбавлення батьківських прав) тощо;

- чітко окреслену гетерогенність складу сім'ї за статтю, віком, що зумовлює різні потреби, ціннісні орієнтації членів сім'ї тощо;

- закритий характер сімейної групи, що зумовлюється певною конфіденційністю стосунків, обмеженою можливістю і чіткою регламентацією порядку входження в сім'ю нових членів і виходу з неї, більше того, іноді неможливістю виходу із сім'ї (наприклад, неможливо припинити об'єктивно існуючу спорідненість);

- чітко визначену поліфункціональність сім'ї, що часто пов'язане з великою кількістю сімейних ролей, численними аспектами сімейного життя, які мають суперечливий характер;

- "історичність", тобто на життєдіяльність сім'ї впливають не лише якісні етапи її розвитку (залицяння, народження дітей та ін.), а й безпосередній досвід сімейного життя дорослих членів сім'ї в їх батьківських сім'ях, коли вони самі були дітьми;

- чітко окреслену емоційність сімейних стосунків, які мають абсолютний характер, що зумовлює велику суб'єктивну важливість багатьох, навіть об'єктивно незначних аспектів життєдіяльності сім'ї і робить (з урахуванням впливу певних культурних стереотипів) успіх чи невдачу в сім'ї винятково значущим для людини, впливаючи на її світовідчуття, психічний і соматичний стан здоров'я [3, с. 56-57].

Так, К. Ігашев і Г. Міньковський стверджують, що на психічний і соматичний стан здоров'я людини особливо несприятливо впливають такі сімейно обумовлені переживання:

- глобальна сімейна незадоволеність, фрустрація через розбіжності між очікуванням індивіда і реальними умовами життя в сім'ї; при цьому характер впливу незадоволеності значною мірою залежить від рівня усвідомлення такого стану. Якщо незадоволеність сім'єю усвідомлюється, вона обертається на відкриті конфлікти подружжя, взаємну агресію, якщо незадоволеність не усвідомлюється, а подружжя стверджує, ідо все нормально, пояснюючи негаразди в сім'ї винятково зовнішніми об'єктивними чинниками, це найчастіше спричиняє неврози, депресії, алкоголізм, акцентуації характеру тощо;

- сімейна тривожність, що виявляється в перебільшених страхах щодо здоров'я, певних особливостях спілкування та поведінки членів сім'ї і переживанні безпорадності, нездатності запобігти несприятливому перебігу подій;

- почуття провини, пов'язане з сім'єю, коли індивід вважає себе

(усвідомлено чи неусвідомлено) винуватцем сімейних негараздів і через характерологічні особливості схильний приймати поведінку інших членів сім'ї як обвинувальну, хоча насправді це не так;

- надмірне нервово-психічне напруження, пов'язане зі значними перешкодами щодо задоволення потреб сім'ї, коли навіть помітні зусилля індивіда не дають бажаних результатів, створюючи внутрішній конфлікт, який особливо загострюється тоді, коли сім'я висуває до цього члена сім'ї суперечливі вимоги й покладає на нього відповідальність за їх дотримання [3, с. 57-58].

Важливість виховної взаємодії сім'ї і школи відзначив І. Зайченко, на його думку, виховні зусилля цих двох інститутів повинні додаватись, що звільнить вихованця від перевантаження і збільшить вплив на його особистість. У своїх дослідженнях І. Зайченко визначив правила, що допомагають вихователю охопити всі аспекти виховної взаємодії:

1. Особистість вихованця формується під впливом сім'ї, товаришів, оточуючих дорослих людей, суспільних організацій, учнівського колективу. Серед цих багатоманітних впливів велика роль належить класному колективу і особистості вихователя, однак, вихователь повинен пам'ятати про інші галузі виховного впливу. Дуже важливо, щоб вимоги були спільними, єдиними і не суперечили одна одній.

2. Велика роль у формуванні особистості належить сім'ї. Інтимність відносин, індивідуальність впливів, неповторність підходів до виховання в поєднанні з глибоким урахуванням особливостей дітей, батьки яких знають їх значно краще, ніж вихователі, ніякими іншими педагогічними впливами замінити не можна. Більшість педагогів згодні з формулою - по-справжньому в людині виховано лише те, що виховано в сім'ї. Звідси вимоги: підтримувати та зміцнювати зв'язок з сім'єю, спиратись на неї при розв'язанні всіх виховних завдань, ретельно узгоджувати всі виховні дії. Перевіреним засіб зв'язку школи з сім'єю - щоденник школяра. Педагогічно правильне ведення цього документу дозволяє ефективно координувати зусилля батьків та вчителів. В деяких

сучасних школах відмовились від щоденників, в інших - вчителі не звертають уваги на те, що учні ведуть щоденник недбало, але ж, поки що немає інших засобів оперативного зв'язку. Індивідуальні комп'ютерні картки, що використовуються в школах розвинених країн Західної Європи, поки що не з'явилися у нашій.

3. Вихователь повинен бути вихований сам. У педагогів немає іншого шляху, як культивування у себе тих якостей, які б вони хотіли прищеплювати своїм дітям.

4. У практиці виховання виникають конфліктні ситуації, коли вихователь не погоджується з діяльністю сім'ї, чи, навпаки, сім'я негативно ставиться до вимог вихователів. Часто батьки зводять нанівець зусилля педагогів, зніжуючи, надмірно пестячи своїх дітей, виховуючи у них споживацьку психологію.

5. Буває, що вихователь не згоден з думкою колективу, суспільних організацій, критикує вчинки та дії інших вихователів і т.п. Все це відбивається негативно на формуванні поглядів та переконань особистості. Тому вихователі повинні підтримувати розумні вимоги один до одного, дбайливо ставитись до авторитету колективу.

6. Практична реалізація виховного впливу на дитину вимагає створення єдиної системи виховання на шкільних заняттях і в позанавчальний час. Систематичність процесу виховання забезпечується дотриманням послідовності та поступовості у формуванні моральних рис особистості. У вихованні необхідно спиратися на набуті раніше позитивні якості, норми поведінки.

7. Засіб досягнення єдності виховних впливів - координація зусиль причетних до виховання людей, служб, соціальних інститутів. Саме цьому, вихователі, класні керівники повинні прикладати зусилля щоб встановлювати та відновлювати зв'язки між всіма причетними до виховання людьми: працівниками молодіжних та спортивних організацій, творчих спілок [1, с. 306-307].

У своїх дослідженнях Т. Кулікова порівнює “дві галузі виховання - в сім’ї і в суспільних установах, які беруть початок в глибокій старовині, вирушають своїм корінням в історію людства на зорі його існування”. Наше дослідження підтверджує думку Т. Кулікової, що “обидва напрями є неоднозначними явищами: у них багато загального, але є істотні, принципові відмінності. Завдання виховання в умовах сім’ї і суспільних освітніх установ, залежними від особливостей життя людини в суспільстві на певному етапі її розвитку, відрізняються співвідношенням емоційного і раціонального компонентів: у сім’ї переважає перший, в суспільному вихованні очолює другий, іншими словами, суспільному вихованню бракує теплоти і природності сім’ї, переважає розсудливість і холодність” [2, с. 5].

Дослідниця переконана, що “у родинному вихованні взаємозв’язок суб’єктів (подружжя, батьків, дітей, бабусь, дідусів, братів, сестер, інших родичів) відрізняється неформальним характером, будується на контактах “лицем до лица”. У сім’ї, на її думку, немає жорстко заданої системи взаємин по вертикалі, строгої структури влади, в якій статуси і ролі заздалегідь наказані. Міра тісноти контактів між членами посилюється стосунками спорідненості, кохання, прихильності, довіри і відповідальності один за одного, відрізняється широким діапазоном проявів, емоційністю, відвертістю”. Вона вважає, що “сім’я дитину найменш обмежує і є найбільш м’яким типом соціального оточення” [2, с. 5].

У працях про моральне виховання дітей у сім’ї Л. Проколієнко і Д. Ніколенко наголошують, що “сімейне виховання визначається як процес взаємодії, що здійснюється всередині певної спільності людей, у сім’ї, яка є складовою частиною суспільної єдності людей, суспільства в цілому. Тому і взаємодія між членами сім’ї - це не тільки індивідуальні, а й соціальні стосунки. Вони завжди виникають і узгоджуються в міру усвідомлення суспільної необхідності та індивідуальних соціально обумовлених потреб. Через те сімейне виховання - відповідальний і складний процес - завжди соціально зорієнтоване” [2, с. 129].

Поділяємо переконання дослідників, що “сімейне спілкування не можна розуміти як однобічний вплив вихователя. Спілкування залежить від обох дійових осіб. З нього починається взаємний вплив одної людини на іншу”. Дослідники вважають, що “метою спілкування між дорослими і дітьми в сім’ї може бути: отримання нової інформації, тобто пізнавальна мета; спільна діяльність, яка здійснюється під час виконання практичних дій (допомога по господарству, на виробництві, у шкільній майстерні тощо); організація стосунків; з’ясування й аналіз стосунків між людьми взагалі” [2, с. 131].

Аналізуючи важливе питання морального виховання підрастаючого покоління, буде доцільним підкреслити перспективи подальшого дослідження цього напрямку, яке може базуватися на детальному та більш глибокому не тільки теоретичному вивченню, але й практичному, експериментальному вивченню цієї проблеми.

Список використаних джерел

1. Зайченко І. В. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів, 2-е вид. / І. В. Зайченко - К. : «Освіта України», «КНТ», 2008. - 528 с.
2. Куликова Т. А. Семейная педагогика и домашнее воспитание : Учебник для студ. сред, и высш. пед. учеб. Заведений / Т. А. Куликова - М. : Издательский центр «Академия», 1999. - 232 с.
3. Психологія сім’ї / Поліщук В. М., Ільїна Н. М., Поліщук С. А. та ін.; За заг. ред. В. М. Поліщука. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. – 239 с.
4. Радул В. В. Соціально-педагогічна зрілість : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Валерій Вікторович Радул. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2002. – 243 с.
5. Родино-сімейна енциклопедія / за заг.ред. Ф. Арвата та ін. - К. : Богдана, 1996. - 438 с.

В. Л. КОРОЛЕНКО

г. Николаев

РОЛЬ НАРОДНОЙ И СЕМЕЙНОЙ ПЕДАГОГИКИ В ПРОЦЕССЕ МОРАЛЬНЬОГО ВОСПИТАНИЯ ШКОЛЬНИКОВ

В статье рассматриваются особенности влияния народной и семейной педагогики на процесс морального воспитания детей школьного возраста; строится стратегия морального воспитания подрастающего поколения на компетентной основе и предусматривает повышение морального уровня учеников (моральных знаний и практического использования их в своей жизни). Результаты проведенного исследования указывают на необходимость использования в процессе морального воспитания элементов народной педагогики, которые способствуют стремлению подрастающей личности к моральному совершенствованию.

Ключевые слова: мораль, поведение, ценность, условия, воспитание, формирование, традиции.

V. L. KOROLENKO

Mykolaiv

ROLE OF FOLK AND DOMESTIC PEDAGOGICS IN THE PROCESS OF MORAL'N'NOGO OF EDUCATION OF SCHOOLBOYS

In the article examined to the feature of influence of folk and domestic pedagogics on the process of moral education of children of school age; strategy of moral education of rising generation is built on competent basis and foresees the increase of moral level of students (moral knowledges and practical use them in the life). The results of the conducted research specify on the necessity of the use in the process of moral education of elements of folk pedagogics, which are instrumental in aspiring of growing up personality to moral perfection.

Key words: moral, conduct, value, terms, education, forming, traditions.